

נרות, בשמים וחלילים של המת

בירושלמי (ברכות ח' ה"ו) אנו קוראים: "ר' אבהו בשם ר' יוחנן [נפטר שנת 279 לסה"נ]... אין מברכין... (ו)לא על הנר ולא על הבשמים של מתים. ר' חזקיה ור' יעקב בר אחא בשם ר' יוסי ב"ר חנינא: הדא דאתאמר, בנתונים למעלה ממיטתו של מת. אבל אם היו נתונים לפני מיטתו של מת מברכין. אני אומר, לכבוד החיים הן עושין, וכו'". אולם במקבילה (החלקית) שבבבלי (ברכות נ"ג גו"א): "... מאי טעמא? נר לכבוד הוא דעבידא (רשיי שם: נר לכבוד המת עבידא), בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי" (רשיי שם: ריחא דסרחונו של מת עבידי, ולא להריח).

דנתי ארוכות בענין נרו של מת ונר נשמה בספרי **מנהגי ישראל**¹ ולא נכפיל דברינו כאן. רק נאמר כי הפירוש הפשוט שבסוגיא זו הוא שאם הנר הוא למעלה ממיטתו של המת, אין תפקידו להאיר לחיים, אלא הוא לכבודו של המת, ועל כך אין לברך עליו. שהרי אין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו (ירושלמי, ברכות שם) - קרי, אלא אם הנר מיועד להנאתם של החיים. זה אשר פירש רשיי (שם) שנר של מתים הוא לכבודו של המת ולא כדי להאיר לחיים, והוא הדין בבשמים הללו שנועדו להעביר סרחונו של המת, ולא להרחיח על ידי החיים. על כן אין לברך על נרות ובשמים אלה.

גם כאשר הנר הוא למטה - לפני מיטתו של המת - מעמדו ההלכתי תלוי, במידת מה, בכוונתו של בעל הנר, שהרי שנינו בתוספתא (שבת פ"ו ה"א)²: "אלו דברים מדרכי האמורי... הניחו נר על הארץ שיצטערו המתים; אל תניחו נר על הארץ שלא יצטערו המתים... הרי אלו מדרכי האמורי". הרי שאם התכוון לצער את המתים (= שדים ומזיקים)³, לא רק שאין מברכים על נר הבא למטרה זו, אלא שיש בכך משום דרכי האמורי.

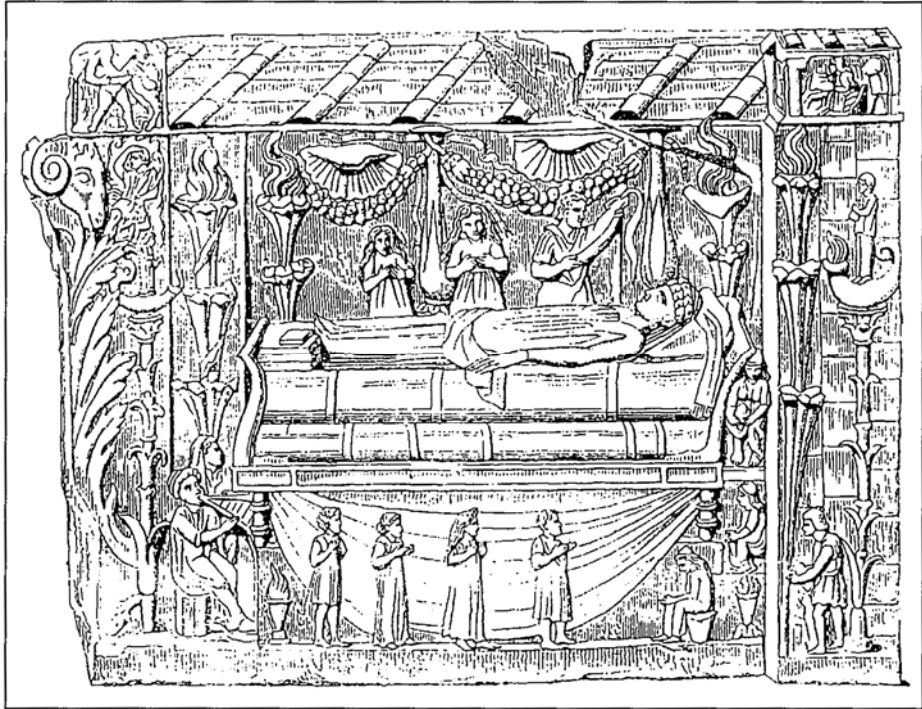
¹ ח"ג, ירושלים תשמ"ד, עמ' ק"מ-קנ"ה.

² מהדורת הגר"ש ליברמן, עמ' 22.

³ ראה משי"כ **במנהגי ישראל**, עמ' קמ"ו-קמ"ז.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

והנה יש בידינו תיאורים של טקסי אבל מן התקופה הרומאית המקבילה לתקופת חז"ל, דהיינו המאות הראשונות של סה"נ, תיאורים ספרותיים וגם אומנותיים. כך לדוגמה בתבליט רומאי, שהוא כפי הנראה מן המאה הראשונה או השנייה לסה"נ⁴ (ראה תמונה), רואים אנו את מיטת המת, lectus funebris, בתוך ה-atrium של הבית⁵, שעליה גופתה של אשה השוכבת במלבושיה⁶. מאחוריה (בצד שמאל) שתי נשים עומדות, אבלות⁷, וידיהן אוחזות בשדיהן בתנוחה של צער ויגון. לידן (בצד ימין) נמצא גבר השם עטרה על ראשה של הנפטרת - מנהג רומאי⁸, ובשני צידי המיטה ולמעלה הימנה שתי אבוקות גדולות דולקות. למטה, בני משפחתה

⁴ הוא הקבר של ה-Haterii שנמצא בשנת 1848 סמוך לרומא, ונמצא כעת במוזיאון ה-Lateran שברומא.
⁵ רואים גם את גג הרעפים של הבית. ה-atrium הוא מקום הנחת מיטת המת. ראה בספרו של W. A. Becker, Gallus, or Roman Scenes of the time of Augustus (בתרגומו של F. Metcalfe), לונדון, 1907, עמ' 508.

⁶ על סוג המלבושים ויקרותם ראה בתיאור שבספרם של E. Guhl & W. Koner, *Everyday Life of the Greeks and Romans*, ניו יורק, 1989, עמ' 592.

⁷ אולי הן מקוננות (Praeficae אצל הרומאים). ראה משנה כתובת ד' ד': "רבי יהודה אומר, אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילים ומקוננת" (וראה להלן).

⁸ גול וקונר, שם.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הנפטרת מכים וסופקים בצער על החזה. עומדים הם בין שתי מחתות של בשמים. זיהויין של מחתות אלו מתאשר ממה שמצינו אצל הסופר הרומאי, בן המחצית השנייה של המאה השניה - Festus, המספר כי ליד מיטת המת היו מציבים acerra, היא מעין תיבה של בשמים למוגמרות.

למטה בצד שמאל רואים אנו אשה המחללת בחליל. גם מוטיב זה מוכר לנו ממקורותינו. שהרי שנינו במשנה (ראה לעיל הערה 7): "רבי יהודה אומר: אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילים... וכו'" (והם בכלל צרכי הקבורה - אלבק). ראה עוד בשבת (כ"ג ז'): "נכרי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל, אלא אם כן באו ממקום קרוב" (דהיינו שלא מחוץ לתחום). בירושלמי (ברכות ג' א') איתא - "כיי (=כההיא) דתנינן תמן (והכוונה למשנת שבת כ"ג ד'): מחשיכין על התחום לפקח על עסקי הכלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין חלילים ומקוננות... וכו'", אלא שבמשנתנו, שם, ליתא לשתי המילים האחרונות - **חלילים ומקוננות**. על כל פנים, מצאנו את החלילים גם במקורותינו וגם במנהגי רומא⁹.

העולה מדברינו שחז"ל, בהשקיפם על נוהגי הרומאים הקשורים לענייני המוות, ראו במקצת מהם סממנים של עבודה זרה ואלו נאסרו באיסור גמור. יש מהם אשר לפי הבנתם היו לכבוד המת (או ליקרא דחייא), ואלו - בתקופת חז"ל - הותרו ליהודים והם אף נהגו בהם.

⁹ גם החלילים וגם המחנתה מופיעים בתבליט רומאי המתאר את ה-conclamatio - יללה על המת. ראה- במילונם של W. Smith, W. Wayte & G.E. Marindin, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, מהדורה שלישית, לונדון, 1890, עמ' 889.